

ISSN 2518-7503

Міністерство освіти і науки України

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник наукових праць

Випуск 11

Рівне – 2018

Міністерство освіти і науки України

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 11

Засновано у 2013 році

Рівне – 2018

**Ministry of Education and Science of Ukraine
Rivne State University of the Humanities**

**PSYCHOLOGY:
REALITY AND PERSPECTIVES**

Compilation of scientific papers

Issue 11

Founded in 2013

Rivne – 2018

ISSN 2518-7503
УДК 159.9+316.6
П 86

Психологія: реальність і перспективи: збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 11 / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова; ред. кол. : Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова, В. І. Безлюдна. – Рівне : РДГУ, 2018. – 214 с.

**Збірник наукових праць «Психологія: реальність і перспективи»
включено до Переліку наукових фахових видань України з психології
(на підставі Рішення Атестаційної колегії МОН України від 29 вересня 2016 р.
та Наказу Міністерства освіти і науки України від 07.10.2016 р., № 1222)**

Свідectво про державну реєстрацію: Серія KB № 18713-7513 P

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології. Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Заступник головного редактора:

Корчакова Наталія Вікторівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Відповідальний секретар:

Безлюдна Валентина Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Максименко Сергій Дмитрович – академік-секретар відділення психології, вікової фізіології дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології імені Г. С. Костюка.

Левовицький Тадеуш – доктор гуманістичних наук, професор відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти, ректор Вищої педагогічної школи, м. Варшава (Республіка Польща).

Ягієло Ярослав – доктор хабілітований, професор Академії імені Яна Длугоша, м. Ченстохова (Республіка Польща).

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія».

Шугаєва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ:

Вірна Жанна Петрівна – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Гошовський Ярослав Олександрович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки.

Івашкевич Едуард Зенонович – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету.

Камінська Ольга Володимирівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету.

Кулаков Руслан Станіславович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

Михальчук Наталія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету.

Назаревич Вікторія В'ячеславівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Немеш Олена Миколаївна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри вікової і педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Павелків Віталій Романович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики, декан психолого-природничого факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Петренко Оксана Борисівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри вікової та педагогічної психології, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету.

Созонюк Ольга Степанівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

Упорядники: **проф. Р. В. Павелків, проф. Н. В. Корчакова.**

Науково-бібліографічне редагування: **наукова бібліотека РДГУ.**

Рецензент: **Журавльова Лариса Петрівна** – доктор психологічних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, завідувач кафедри теоретичної психології та психології розвитку Житомирського державного університету імені І. Франка.

Друкується за рішенням Вченої ради РДГУ (протокол № 11 від 27 листопада 2018 року).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

Identified and summarized the causes which impel young people to find themselves in youth associations.

Keywords: *youth, youth subculture, socialization of personality, background desocialization, informal associations, particularly subcultures.*

УДК 378.016: 159.9 -051

М. В. РАБОТІЙ, О. І. АРТЕМОВА

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ Я-КОНЦЕПЦІЇ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

У статті здійснена спроба теоретичного узагальнення сучасних наукових доробок з актуальної проблеми формування позитивної Я-концепції у юнацькому віці. Проаналізовані особливості самооцінної сфери сучасного студентства як яскравого представника юнацького віку. Представлені результати емпіричного дослідження змістових аспектів Я-концепції студентської молоді як складових, що опосередковують формування особистісних та професійних якостей майбутніх фахівців у галузі психології. А також, здійснені процедури порівняння отриманих результатів діагностичного обстеження студентської молоді першого та четвертого курсу.

Ключові слова: *Я-концепція, самооцінка, самосвідомість, рефлексія, юнацький вік, студенти-психологи.*

В статье предпринята попытка теоретического обобщения современных научных разработок по актуальной проблеме формирования положительной Я-концепции в юношеском возрасте. Проанализированы особенности самооценочной сферы современного студенчества как яркого представителя юношеского возраста. Представлены результаты эмпирического исследования содержательных аспектов Я-концепции студенческой молодежи как составляющих, опосредующие формирование личностных и профессиональных качеств будущих специалистов в области психологии. А также, совершены процедуры сравнения полученных результатов диагностического обследования студенческой молодежи первого и четвертого курса.

Ключевые слова: *Я-концепция, самооценка, самосознание, рефлексия, юношеский возраст, студенты-психологи.*

Постановка проблеми. Інтерес з боку психології до проблематики вивчення „Я-концепції”, яка набула упродовж останнього часу сталого характеру, зумовлено низкою обставин, як власне теоретичного, так і практичного порядку. З одного боку, це пояснюється як внутрішньою логікою розвитку психології і відповідно до цього зміною ракурсу осмислення нею своїх засадних принципів і концептуального апарату, з іншого – суспільними запитами до системи освіти, що вимагає від психології дійової допомоги у забезпеченні процесу переорієнтації останньої на нову навчально-виховну модель підготовки наступної генерації до нового етапу в житті.

Формування особистості людини триває все життя, втім період навчання у вищій школі відіграє особливу роль у цьому процесі. Саме в цей час у студента закладаються основи тих якостей спеціаліста, з якими він ввійде в нову для нього атмосферу діяльності, де відбуватиметься його подальший розвиток як особистості. Тому питання особистісного становлення студентів в аспекті їхньої професійної діяльності має постійно знаходитися в центрі уваги вищої школи. Для цього система навчально-освітнього процесу повинна бути вибудована на ґрунті гармонізації розвитку студента і як особистості, і як фахівця.

Аналіз досліджень. Основну концептуальну парадигму проблеми Я-концепції сформували представники гуманістичної психології (Р.Бернс, Ч.Кулі, А.Маслоу, Р.Мей, Дж.Мід, Дж. Олпорт, К.Роджерс та ін.). Я-концепція як динамічна система уявлень особистості про себе, що існують в усвідомлюваній та неусвідомлюваній формах, в поєднанні з їх емоційно забарвленою оцінкою та поведінковою реакцією, була об'єктом вивчення і вітчизняних дослідників. Так, психологічний зміст поняття “Я-концепція” розкрито в роботах М.Й. Боришевського, Т.В. Говорун, І.С. Кона, Ю.М. Орлова, О.Т. Соколової, В.В. Століна, П.Р. Чамати, І.І. Чеснокової та ін. Структура Я-концепції особистості та психологічні характеристики її основних компонентів висвітлені в роботах О.Г. Асмолова, К.А. Абульханова-Славської, І.Д. Беха, М.Й. Боришевського, Л.В. Бороздіної, Л.В. Долинської, Р.М. Грановської, О.Є. Гуменюк, А.В. Захарової, Г.І. Ліпкіної, С.Д. Максименка, А.В. Петровського, Л.С. Рубінштейна, О.Т. Соколової, В.В. Століна, І.І. Чеснокової та ін.. У деяких дослідженнях з'ясовувались функції Я-концепції в різних видах діяльності та поведінці (М. Й. Боришевський, Т.В. Дмитрова, І.С. Кон, Г.К. Радчук, В.І. Юрченко та ін.). Віковій динаміці

формування Я-концепції присвячені роботи І.С. Кона, С.Б. Кузикової, І.А. Слободянюка, Л.М. Співак та ін.

На актуальність проблеми формування професійно важливих якостей особистості майбутнього психолога наголошують українські дослідники О.Ф. Бондаренко, С.В. Васьковська, Ж.П. Вірна, В.В. Власенко, П.П. Горностай, Л.В. Долинська, Ю.Г. Долінська, В.І. Карікаш, Н.Л. Коломінський, В.Г. Панок, Н.І. Пов'якель, Л.Г. Терлецька, Л.І. Уманець, Н.В. Чепелева, Т.Н. Щербакова, Т.С. Яценко. Водночас вивчення наукової літератури з проблеми Я-концепції показало відсутність досліджень щодо факторів впливу на становлення Я-концепції особистості майбутнього практичного психолога в умовах вищої школи. Ні у вітчизняній, ні в зарубіжній літературі питання формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів окремо не розглядались.

Як наукове поняття Я-концепція увійшла в ужиток спеціальної літератури порівняно недавно, можливо тому в літературі, як вітчизняній, і зарубіжній, немає єдиного трактування. Найближче за змістом щодо нього перебуває самосвідомість. Я-концепція – це динамічна система уявлень людини про себе, у яку входить як власне усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних й інших властивостей, і самооцінка, і навіть суб'єктивне сприйняття, які впливають на особистість. Р. Бернс, один з провідних англійців у сфері психології, який займався питаннями самосвідомості, так визначає це поняття: “ Я-концепція – це сукупність всіх уявлень людини про себе, сполучена зі своєю самооцінкою. Описову складову Я-концепції часто називають станом Я чи картиною Я. Складову, пов'язану зі ставленням себе або до окремих своїх якостей, називають самооцінкою чи прийняттям себе. Я-концепція, по суті, визначає не просто те, що являє собою індивід, але те, що він про себе думає, як дивиться на можливості розвитку в майбутньому».

Проблема формування Я-концепції у студентів завжди є актуальною через з'ясування особливостей особистісного становлення студентів вищих навчальних закладів із перспективною проекцією на професійну діяльність у майбутньому.

Формулювання цілей статті. Повідомлення присвячене аналізу теоретичних підходів до вивчення Я-концепції; дослідженню основних психологічних детермінант розвитку Я-концепції у студентів; обґрунтуванню системи роботи щодо формування позитивної Я-концепції майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день у психологічній літературі висвітлено різні погляди на питання Я-концепції. Зокрема, Я-концепція – цілісне утворення, всі компоненти якого хоча і мають відносно самостійно-логічний розвиток, але тісно взаємопов'язані. Я-концепція має усвідомлювані і неусвідомлювані аспекти [1, с. 216]. Я-концепція відрізняється складною, рівневою будовою, яку по-різному розуміють різні автори. Наприклад, Р. Бернс уявляє Я-концепцію у вигляді ієрархічної структури, вершиною якої являється глобальна Я-концепція, що конкретизується в сукупності установок особистості щодо себе. Ці установки мають різноманітні модальності: реальне Я (уявлення про те, яким я є); дзеркальне Я (уявлення про те, яким мене бачать інші); ідеальне Я (уявлення, яким я маю бути). Кожна із цих модальностей включає ряд аспектів – фізичне Я, соціальне Я, розумове Я, емоційне Я [1, с. 128].

Поняття Я-концепції виникло у п'ятдесятих роках минулого століття в руслі гуманістичної психології, представники якої (А. Маслоу, К. Роджерс і ін.), на відміну від біхевіористів і фрейдистів, прагнули до розгляду цілісного людського Я і його особистісного самовизначення мікросоціуму. Значний вплив на встановлення цього поняття здійснили також такі вчені як Ч. Кулі, Дж. Мід та Е. Еріксон. Однак перші теоретичні розробки в області Я-концепції належать У. Дженсон, що розділив глобальне, особистісне Я (Self) на взаємодіюче Я-усвідомлююче (I) і Я-як об'єкт (Me).

Я-концепцію часто визначають як сукупність установок, спрямованих на себе, і тоді за аналогією з атетюдом виділяють у ній три структурних елемента:

- когнітивний – «образ Я» (характеризує зміст уявлень про себе, про свої здібності, зовнішність, соціальну значущість тощо);
- емоційно-оціночний, афективний, в якому відображається ставлення до себе в цілому чи до окремих сторін своєї особистості, діяльності і т. д. і проявляється в системі самооцінок (самоповага, самокритичність, самозакоханість та ін.);
- поведінковий – прагнення завоювати авторитет, підвищити свій статус чи намагатися бути непомітним, приховати свої недоліки.

Стрижнем сучасного навчання є формування позитивної Я-концепції особистості, яка сприяє всебічному розвитку особистості. В умовах навчання у вищому навчальному закладі, та освоєння професійних знань, умінь і навичок, у особистості формується образ «Я–професіонал». Цей образ формується у процесі подолання перешкод на шляху до професійного становлення: правильний вибір

професійного спрямування, подолання бар'єрів адаптації до навчання, корекція особистісних особливостей, які не співвідносяться з обраною професією, потреба у додатковому навчанні за певним напрямком, засвоєння знань, умінь, навичок, та подальший пошук роботи. Подолавши усі ці та багато інших перешкод, студенти, випускники, формують власний образ «Я-професіонала», який впливатиме на подальший вступ, адаптацію на роботі та подальше її виконання [4, с. 98].

Формування позитивної Я-концепції майбутнього фахівця, як вважає ряд психологів (Р.Бернс, І.Бех, В.Юрченко) – одне з пріоритетних завдань вищої школи, порівняно навіть із традиційним розвитком професійних здібностей, вдосконаленням спеціальної підготовки, поглибленням фахових знань тощо. Студенти з позитивною Я-концепцією вирізняються високою і, здебільшого, адекватною самооцінкою професійних здібностей, особистісних якостей і результатів своєї професійно-навчальної діяльності. Навпаки для студентів з негативною «Я-концепцією» характерний брак вираженого інтересу до професійного аспекту навчання, пасивність самопізнання, не вмотивованість навчально-професійного самоствердження й самореалізації [5, с. 141].

Процес формування позитивної Я-концепції особистості як розкриття нею свого природного потенціалу, своїх талантів і можливостей є результатом як внутрішньої роботи над собою, так і впливу сукупності соціальних, психологічних та педагогічних факторів. Він тісно пов'язаний із процесом самопізнання, підвищення рівня самоповаги і прийняттям себе, формуванням позитивних установок, оптимізацією міжособистісних взаємин у системі «студент-викладач» [26, с. 106].

Для діагностики рівня самооцінки студентів та притаманної їм Я-концепції у нашому дослідженні було використано методику «Хто Я?», тест-опитувальник самовідношення (В.В. Столін, С.Р. Пантелєєв) та методики вивчення загальної самооцінки.

Провівши методику вивчення загальної самооцінки було виявлено такі результати. Високий рівень самооцінки у студентів 4-го курсу був притаманний 30% обстежуваним; у студентів першого курсу – 15% (див.рис.1).

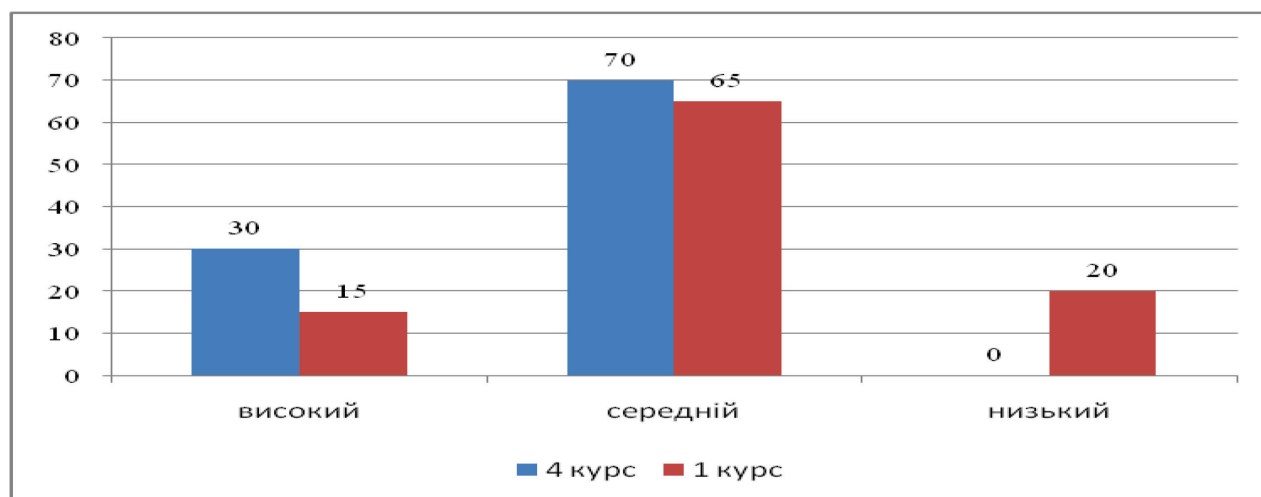

Рис.1. Розподіл студентів першого та четвертого курсів за рівнем самооцінки

Як відомо, людина, якій притаманний цей рівень, не обтяжена «комплексом неповноцінності», правильно реагує на зауваження і рідко піддає сумніву власні дії. Середній рівень самооцінки серед студентів 4-го курсу мають 70% респондентів та 65% першокурсників. Тому можна зазначити, що особистість четвертокурсників є сформованою, вони адекватно оцінюють ситуації, рідко страждають від «комплексу неповноцінності» й лише іноді намагаються підлаштуватися під думку інших. Низький рівень самооцінки властивий лише 5-ти опитуваним студентам 1-го курсу, що становить 20%. Вони болісно сприймають критичні зауваження на свою адресу, намагаються завжди зважати на думку інших і часто страждає від «комплексу неповноцінності».

Провівши методику Теннесійська шкала Я-концепції, та здійснивши інтерпретацію результатів можна зазначити, що у 90% студентів 4 курсу простежується оптимальна самооцінка, у 10% - неоптимальна низька; у студентів 1 курсу у 65% - оптимальна самооцінка, у 25% - неоптимальна висока, у 10% - неоптимальна низька (див.рис.2) .Отож, студенти випускники у порівнянні із першокурсниками мають більш адекватну самооцінку, тобто реально оцінюють себе, свою поведінку та свої вчинки. За шкалою самокритики у 20% студентів 4 курсу отримано низькі бали, що свідчить про захисну реакцію досліджуваних, у інших 80% респондентів – показники вище

середнього, що свідчить про відкритість та здатність до самокритики. Серед студентів першокурсників високі показники було одержано лише у 10% учасників опитування, у решти їх однокурсників показники вищі середнього. Таким чином, у студентів 1 курсу можна констатувати нормальну, здорову відкритість та здатність до самокритики. Із результатів проведеного дослідження (Шкала позитивних балів (Р), вдалося з'ясувати, що більше половини студентів 4 курсу та близько половини студентів 1 курсу подобаються собі, відчувають, що вони варті високої оцінки. Це впевнені у собі люди, які і діють відповідно. У решти студентів впевненість носить ситуативний характер. 10% студентів 4 курсу мають високу думку про себе, проте загалом не задоволені собою, інші 90% мають хорошу думку про себе та задоволені собою. Студенти 1-го курсу мають хороше уявлення про себе та повністю задоволені своєю поведінкою та собою загалом.

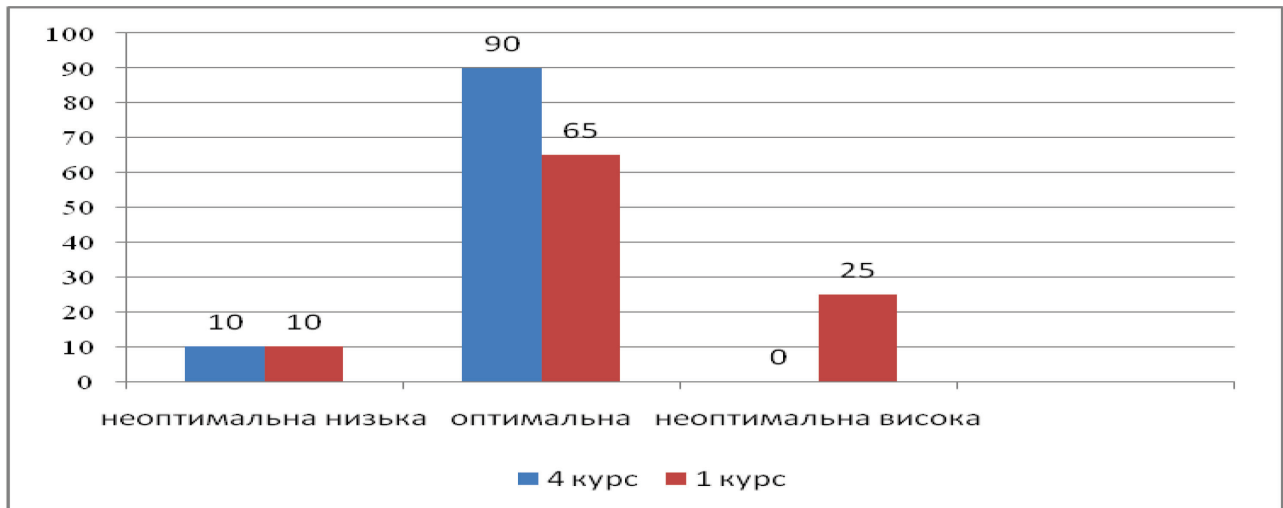

Рис 2. Представленість різних типів самооцінки у студентів першого та четвертого курсів (у %)

Щодо показників різних аспектів Я-концепції у студентів обох курсів найвищі бали отримані за показником сімейне «Я», трішки менші за показником фізичне «Я», проте за першим показником у 1-го курсу порівняно з 4-м отримано вищий бал (різниця становить 30%), а за другим показником нижчий (різниця дорівнює 10%). У студентів 1-го курсу найнижчий бал отримано за показниками морально-етичного та соціального «Я», а у студентів-випускників за показником особистісного та морально-етичного «Я».

Шкала гнучкості має такі результати: 30% студентів 4-го курсу є досить гнучкими у розсіюванні від однієї сфери опису себе до іншої, тобто концепція «Я» у цих особистостей змінюється від однієї сфери до іншої, що означає їх низьку інтеграцію. Ці індивіди мають тенденцію розділяти певні сфери «Я» та розглядати їх дуже відокремлено. 10% студентів мають малу гнучкість у розсіюванні від однієї сфери опису себе до іншої, тобто мають високу інтегрованість. Інші 60% мають середній рівень інтегрованості. Серед студентів першокурсників 25% студентів мають високу гнучкість й відповідно низьку інтегрованість, 15% - низьку гнучкість й високу інтегрованість, інші 60% - мають середній рівень гнучкості. Таким чином, впливає, що студенти випускники більш гнучкіші у розсіюванні від однієї сфери опису себе до іншої у порівнянні із першокурсниками, у яких переважає інтегрованість.

Отже, у студентів-психологів досить яскраво проявляються відмінності у структурі Я-концепції. Я-концепція одного студента відмінна від змісту Я-концепції іншого.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок Я-концепція особистості майбутнього практичного психолога студента-першокурсника у більшості половини студентів характеризується дизгармонійністю, що проявляється у неадекватній самооцінці, екстернальному локусі контролю, особистісній тривожності, почутті неповноцінності і фрустраціях. У процесі професійної підготовки в умовах навчання у вузі відбуваються незначні зміни в показниках Я-концепції особистості. Позитивна Я-концепція та тенденція до позитивної Я-концепції особистості до закінчення вищого навчального закладу виявляється лише у третини випускників, що з необхідністю ставить проблему пошуку шляхів активізації особистісного зростання майбутніх фахівців вже з першого року навчання.

Перспективи особистісного росту і, зокрема, гармонізації Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів пов'язані з реалізацією в практиці принципів особистісно зорієнтованого навчання, гуманістичного підходу. Практична реалізація гуманістичних тенденцій повинна опиратись на активізацію суб'єктної поведінки студентів на основі розвитку рефлексивних процесів (самоаналізу, самопізнання, самооцінювання і на цій основі саморозвитку), які лежать в основі особистісного самовизначення.

Процес формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів є ефективним, насамперед, за умови усвідомлення його шляхів і засобів як викладачами, так і самими студентами. Усвідомлення суті майбутньої психологічної діяльності та її особливостей в ході професійного навчання неминує призводити до змін в уявленні про себе як потенційного суб'єкта цієї діяльності.

Список використаних джерел.

1. Немов Р. С. Психология : учеб. для студентов высш. пед. учеб. заведений : в 3 кн. / Р. С. Немов. – 4-е изд. – М. : Гуманит. издат. центр «ВЛАДОС», 2003. – Кн. 1 : Общие основы психологии. – 688 с.
2. Белинская Е. П. Социальная психология личности : учеб. пособ. для студентов высш. учеб. заведений, обуч. по спец. "Психология" / Е. П. Белинская, О. А. Тихомандрицкая. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 300 с.
3. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції : навч. посіб. / О. Є. Гуменюк. – Тернопіль : Економ. думка, 2004. – 309 с.
4. Годник С. М. О динамике позиции первокурсника в учебном процессе университета / С. М. Годник, В. А. Клименко // Актуальные проблемы педагогики и психологии высшей школы. – Воронеж : ВГУ, 1974. – С. 128–132.
5. Гриценко О. В. Дослідження шляху формування Я-концепції особистості / О. В. Гриценко, Л. Ю. Рошукіна // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2005. – Вип. 6 (45). – С. 248–253. – (Педагогічні науки).
6. Кірієєва У. Теоретичні підходи до психологічного вивчення Я-концепції / У. Кірієєва // Психологія і суспільство. – 2010. – № 4. – С. 111–119.

References

1. Nemov R. S. Psikhologiya : ucheb. dlya studentov vyssh. ped. ucheb. zavedeniy : v 3 kn. / R. S. Nemov. – 4-ye izd. – M. : Gumanit. izdat. tsentr «VLADOS», 2003. – Kn. 1 : Obshchiye osnovy psikhologii. – 688 s.
2. Belynskaia E. P. Sotsyalnaia psikhologiya lichnosti : ucheb. posob. dlia stud. vyssh. ucheb. zavedeniy, obuch. po spets. "Psikhologiya" / E. P. Belynskaia, O. A. Tykhomandrytskaia. – M. : Aspekt Press, 2001. – 300 s.
3. Humeniuk O. Ye. Psikhologhiia Ya-kontseptsii : navch. posib. / O. Ye. Humeniuk. – Ternopil' : Ekonom. dumka, 2004. – 309 s.
4. Hodnyk S. M. O dynamyke pozytsyy pervokursnyka v uchebnom protsesse unyversyteta / S. M. Hodnyk, V. A. Klymenko // Aktualnye problemy pedohohyky y psikhologhyu vysshei shkoly. – Voronezh : VHU, 1974. – S. 128–132.
5. Hrytsenko O. V. Doslidzhennia shliakhu formuvannia Ya-kontseptsii osobystosti / O. V. Hrytsenko, L. Yu. Roshchukina // Zbirnyk naukovykh prats Poltavskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka. – Poltava, 2005. – Vyp. 6 (45). – S. 248–253. – (Pedahohichni nauky).
6. Kirieieva U. Teoretychni pidkhody do psikhologichnoho vyvchennia Ya-kontseptsii / U. Kirieieva // Psikhologhiia i suspilstvo. – 2010. – № 4. – S. 111–119.

M.V.Rabotiy, O.I. Artemova THE FORMATION OF POSITIVE I-CONCEPT OF FUTURE PRACTICAL PSYCHOLOGISTS.

The article attempts to theoretical generalization of modern scientific achievements on the actual problem of the formation of a positive I-concept in adolescence. The features of self-value sphere of modern student as a bright representative of youth age are analyzed. The results of the empirical study of the content aspects of the I-concept of student youth as components that mediate the formation of personal and professional qualities of future specialists in the field of psychology are presented. Also, procedures for comparing the results of the diagnostic examination of students of the first and fourth year students were made. Formation of the personality of a person lasts all his life, however, the period of study in high school

plays a special role in this process. It is at this time that the student laid the foundations of those qualities of a specialist, with whom he will enter a new atmosphere for him, in which his further development as a person will take place. Therefore, the question of the personal formation of students in the aspect of their professional activities should be constantly at the center of attention of higher education. To do this, the system of teaching and learning process should be built on the basis of harmonization of student development both as a personality and as a specialist.

As a scientific concept, the I-concept became a specialty literature relatively recently, perhaps because in the literature, both domestic and foreign, there is no single interpretation; the closest content to it is the self-consciousness.

Key words: *I-concept, self-esteem, self-awareness, reflection, juvenile age.*

УДК 159.922.8-044.332

В.О. САВУЛЯК, К.О. БАКУН

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ (на матеріалі дослідження школярів)

Статтю присвячено аналізу проблеми визначення сучасною психологічною наукою поняття «соціальний інтелект»; розглядається його співвіднесення із поняттями «інтелект» і «емоційний інтелект». Зазначено роль соціального інтелекту як чинника ефективності соціалізації та соціальної адаптації індивіда. Підкреслюється важливість докладного вивчення структури соціального інтелекту та особливостей його формування з урахуванням вікових особливостей психіки; аналізується взаємозв'язок рівня розвитку соціального інтелекту та окремих показників соціально-психологічної адаптації (на підставі результатів власного емпіричного дослідження на вибірці школярів підліткового і раннього юнацького віку).

Ключові слова: *адаптація, соціалізація, соціально-психологічна адаптація, інтелект, соціальний інтелект, емоційний інтелект, комунікативна компетентність, періодизація психічного розвитку, підлітки, юнаки.*

Статья посвящена анализу проблемы определения современной психологической наукой понятия «социальный интеллект»; рассматривается соотношение его с понятиями «интеллект» и «эмоциональный интеллект». Отмечается роль социального интеллекта как фактора эффективности социализации и социальной адаптации. Подчеркивается важность изучения структуры социального интеллекта и особенностей его формирования с учетом возрастных психологических особенностей; анализируются особенности взаимосвязи уровня развития социального интеллекта и отдельных показателей социально-психологической адаптации (на основе результатов собственного эмпирического исследования на выборке школьников подросткового и раннего юношеского возраста).

Ключевые слова: *адаптация, социализация, социально-психологическая адаптация, интеллект, социальный интеллект, эмоциональный интеллект, коммуникативная компетентность, периодизация психического развития, подростки, юноши.*

Постановка проблеми. Інтенсивні зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, загострили проблему знеособлення людини у взаємодії з соціальним середовищем. Вирішення цієї проблеми залежить від розвитку індивідуальної здатності до активної соціокультурної адаптації. Засвоєння системи норм відносин зі світом визначається проявом такої властивості особистості як *соціальний інтелект* [1; 6].

Поняття «соціальний інтелект» виникло в рамках багатфакторних теорій інтелекту. У 1920 р. Е. Торндайк виділив три незалежних види: 1) абстрактно-логічний, 2) соціальний, 3) конкретний. Кожен з цих інтелектів має специфіку. Абстрактно-логічний інтелект – це здатність розуміти абстрактні, вербальні та математичні символи та відтворювати з ними дії. Конкретний інтелект – це здатність розуміти речі та предмети матеріального світу. Соціальний інтелект учений розглядав як «здатність розуміти інших людей та діяти або вчиняти мудро щодо інших». Провідною функцією соціального інтелекту він вважав прогнозування власної поведінки та поведінки інших людей. Наприкінці 50-х років ХХ ст. Дж. Гілфорд розглядав соціальний інтелект як систему інтелектуальних здібностей, незалежних від фактору загального інтелекту і пов'язаних з пізнанням поведінкової інформації [2; 3; 7].

З М І С Т

Павелків Р.В. Рефлексія як психологічний механізм моральної саморегуляції поведінки особистості.....	5
Абрамюк О.О., Липецька А.С. Концептуальна структура феномену суб'єктивне благополуччя та особливості його вимірювання.....	10
Артемова О.І. Творчий потенціал та креативність педагога як запорука професіоналізму.....	17
Безлюдна В.І., Осьмак Л.П. Диспозиційна детермінація непродуктивної взаємодії між дітьми.....	22
Березюк Т. П. Модель формування професійної компетентності майбутніх менеджерів в умовах ВЗО.....	28
Білецька О. Д. Психологічні аспекти вікових криз особистості від народження до юнацтва.....	35
Дерев'янка Н. З. Соціально-психологічні особливості про соціальної поведінки у підлітковому віці.....	41
Джеджера О. В. Розвиток емоційного інтелекту як шлях оптимізації емоційних переживань майбутніх психологів з приводу навчання.....	46
Збродська І. Г. Процесуальний підхід у дослідженні феномену емоційного вигорання.....	53
Іванюта О. В., Яницька О.Ю. Методика розвитку візуального мислення підлітків.....	59
Карпова А. В. Соціалізація підлітків в середовищі молодіжних субкультур.....	66
Коноплицька Ю. І., Ставицька О. Г. Особливості розвитку емоційного інтелекту у підлітковому віці.....	70
Корчакова Н.В., Ковбаса А.Р. Психологічні особливості функціонування феномену прокрастинації у студентської молоді.....	75
Кулакова Л.М., Кулаков Р.С. Психологічні прийоми формування моральних цінностей у молодших школярів в процесі позаурочної діяльності.....	80
Курилюк-Делчева Н.В., Гуцуляк Н.М. Суб'єктивне відчуття самотності осіб похилого віку.....	85
Литвиненко С. А. Феномен гри в сутнісно-буттєвому вимірі.....	90
Лісна М. В. Розвиток творчих здібностей арт-засобами в дошкільному віці.....	95
Михальчук Ю. О. Практична підготовка студентів до психологічної роботи з дітьми-інвалідами.....	99
Онісковець Б. І., Ставицька О. Г. Мотиваційні чинники перфекціонізму сучасної студентської молоді.....	104
Павелків В. Р. Діагностичний компонент дослідження особистісних деструкцій представників молодіжних субкультур.....	109
Панасюк В. М. Соціально-психологічні особливості інкорпорації підлітків у середовище деструктивних молодіжних субкультур.....	117
Работій М. В., Артемова О.І. Формування позитивної Я-концепції майбутніх практичних психологів.....	123
Савуляк В. О., Бакун К. О. Вікові особливості взаємозв'язку соціально-психологічної адаптації та розвитку соціального інтелекту (на матеріалі дослідження школярів).....	128
Співак Л. М. Особливості становлення самооцінки власного національного «Я» у студентської молоді.....	134
Ставицька О. Г., Бунечко Ю. В. Вплив рівня домагань на прагнення до самоактуалізації студентської молоді.....	140
Ставицька О. Г., Воробей І. І. Психологічні особливості впливу стресостійкості на учбову діяльність студентів.....	144
Ставицький О. О., Ставицький Д. О. Психосемантичні аспекти дослідження моральної свідомості.....	149

Степанюк І. М. Корекція дитячих страхів в дошкільних дитячих закладах методами арт-терапії.....	155
Сторож О. В. Вікові закономірності розвитку творчої соціалізації юнаків.....	160
Хомич І. С. Дослідження особливостей особистісних цінностей молодших школярів.....	165
Хупавцева Н.О., Речун Н.В. Проблема дослідження конфліктної поведінки в юнацькому віці (гендерний аспект).....	172
Чорноус Н. О. Роль і місце арт-терапії у формуванні комунікативних навичок дітей з особливими потребами.....	177
Широких А. О. Самопізнання як передумова ефективності життєвого проектування юнаків.....	183
Шпак Л. В. Особливості застосування ігрової терапії в роботі практичного психолога.....	188
Щерба Т. В. Адаптація дітей до школи з затримкою психічного розвитку.....	192
Яницька О.Ю., Іванюта О. В. Психолого-педагогічні особливості організації самостійної роботи студентів в умовах навчання за ECTS.....	197
Яцюк Н. О. Аналіз сучасних досліджень рефлексії.....	201
Відомості про авторів	211

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник наукових праць

Випуск 11

Упорядники:

проф. Павелків Р. В., проф. Корчакова Н. В.

Науково-бібліографічне редагування:

наукова бібліотека РДГУ

П-86 **Психологія: реальність і перспективи:** зб. наук. пр. Вип. 11 / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова ; ред. кол. : Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова, В. І. Безлюдна. – Рівне : РДГУ, 2018. – 214 с.

УДК 159.9+316.6

Підписано до друку 11.12.2018 р.
Формат 60х84 1/8. Папір офсетний. Гарнітура "Times New Roman". Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 24,88. Наклад 300. Зам. № 85.

Надруковано в друкарні видавництва «Волинські обереги».
м. Рівне, вул.16 Липня, 38;тел./факс (0362) 62-03-97
e-mail:oberegi97@ukr.net
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №270 від 07.12.2000 р.